

Досвід та інтуїція

Юрій Павлович Чорноморець

доктор філософських наук

НПУ ім. М. Драгоманова (Київ, Україна)

Чим більше я займаюся філософією, а нею, на жаль, я займаюся значно менше, ніж релігієзнавством і теологією, тим більше я в розгубленості від такого поняття як «досвід». Можна сказати, що досвід – це такий собі «бог із машини», який пояснює все, але сам залишається непояснюваним. Так само і його сестра – інтуїція. Думаю, що із цим треба щось робити, і під час цієї лекції спробуємо схопити досвід за допомогою інтуїції, тобто спробуємо отримати досвід міркування про те, що таке досвід, спираючись на дуже прості та інтуїтивно зрозумілі речі.

Почнемо із думки Джона Локка про те, що досвід – це безпосереднє пізнання та рефлексія над ним. Звичайно, мислення нас спокушає почати думати про те, що рефлексія може спотворювати ті істини, які відкриті безпосереднім пізнанням, тобто відкриті інтуїтивно. Але Гуссерль говорить дуже просту річ: осмислення може й навіть повинно відбуватися під час інтуїтивного пізнання. І безпосередність осмислення, його інтуїтивність, є умовою можливості адекватної предметові рефлексії.

Цим самим, здавалося б, ми долаємо дилему безпосередньо очевидного пізнання та постфактичного рефлексивного осмислення, оскільки саме осмислення стає подією під час безпосереднього пізнання.

Усвідомлення, що відбувається під час інтуїтивного пізнання, і називається осяянням, інсайтом. Звичайно, що це осмислення є судженням розуму, оскільки я щось розумію і це знання прекрасно вкладається у пропозиційну логіку. Але при цьому це знання, яке існує у ситуації відкритості розуму до події, що переживається нами, що робить нас пасивними, що застає нас як щось більше від нашої розумової активності. Наприклад, Юрій Павлович обіймає свою майбутню дружину і в цей момент у нього стається осяяння: я її таки справді люблю. Так само можна судити не лише про свої переживан-

ня, а й про спроби прочитати рукописи дореволюційних професорів у бібліотеці ім. Вернадського. Намагаєшся розрізнити, що ж там було написано, та все марно, – особливо, якщо грецькою, – а потім здогадуєшся: о, так це просто! Ось що тут написано.

Варто закріпити наш перший крок. Рефлексія може не нести загрози спотворення інтуїтивного пізнання, оскільки саме судження про предмет може відбуватися під час інтуїтивного пізнання предмета, і крім того – оскільки саме судження може мати інтуїтивний характер – бути подією усвідомлення, подією осяяння.

Коли ми говоримо про важливість досвіду, то якраз і маємо на увазі два прості запитання: а чи потрапляв ти в цю пізнавальну ситуацію, коли можливі були отакі інтуїтивні переживання? А чи мав ти інтуїтивні судження, коли в тебе були інтуїтивні переживання чи інтуїтивна представленість предмета?

Дуже часто маємо справу саме із цим феноменом: людина просто ще десь не була, життя ще не дало їй певне переживання, або ж людина свідомо ухилилася від певного досвіду. Наприклад, досвід свободи. Що можна говорити про гідність людини, про необхідність мати прямий хребет із людьми, яким цей хребет було зламано у ранній юності? Тут, здається, розгадка феномена Сковороди: він дивився навколо, бачив, що система чи системи поламали людям хребет, і він не вірив, що зламаний хребет можна відновити. Він не вірив у можливість преображення. Грубо кажучи, якщо не зберіг свій хребет змолоду, нічого вже далі хорошого не станеться, тому тікай, охороняй внутрішній простір, бережи себе. Усе це досить суперечливо, оскільки мужність та гідність прокидаються і в людей, яким хребет, здавалося б, було безнадійно зламано, а політична й соціальна проституція може завершатися, і суспільство може починати жити із нової сторінки, – у цьому сам смисл побудови правової держави там, де це зробити вдалося.

Або візьмімо інший приклад. Людина говорить: любові не буває. Починаєш з'ясовувати, у чому річ. Виявляється, людина ухилилася від будь-яких відкритих відносин із людьми, тож такої події з нею не сталося.

Отже, так чи інакше, дуже часто люди дивляться на світ із заплученими очима. І тому багато чого не бачать, багато чого не розуміють. Але ми – філософи, і саме ми мусимо мати розплучені очі. Закритість філософів, їхня віра у концепти, їхнє небажання бачити і усвідомлювати – о, це найбільша катастрофа, це те що робить їх безпорадними

професорами філософії, які самі далекі від свого професійного покликання. Жити в закритості від подій – це жити в полоні власної рефлексії, власних розмірковувань, власних понять, жити в полоні ідеологій, в полоні утопій.

Звільнитися для інтуїтивного пізнання доволі легко. Треба просто бачити і мислити. Це не так складно. Потрібно лише відкритися до життя, відкритися до власної історії. Потрібно лише перестати спати на ходу, а дивитися у вікно цього поїзда, подивитися, хто із тобою опинився ву ньому, хто тобі цікавий і що із цього потрапляння разом у цей поїзд могло б вийти надприродного, незвичайного.

Давайте зробимо висновки із нашого другого кроку, під час якого ми розібрали приклади із переживанням гідності чи любові. Важливо мати інтуїції, важливо мислити під час самих актів інтуїтивного пізнання. Ось я переживаю любов до своїх чотирьох дітей. У мене два хлопчики і дві дівчинки, і це найбільший дар у моєму житті – спілкування із ними. Ось молодша дитина, півторарічний Іван, біжить назустріч мені з розкритими обіймами. Чи відчуваю я щось у цей момент? Так, я відчуваю таку любов, яку я б ніколи не міг придумати, породити самонавіюванням, таку любов, яка ніколи не могла б мені лише здатися. Я цю любов не конструюю, я її не витягую зі здогадки до рівня ясного знання. Я цю любов не породжую. Ця любов переживається як подія. Ця любов занадто інша, вона така, що я сам особисто на неї не здатний. Але вона зі мною стається. Ще більш дивна річ, що я бачу якусь схожу любов у всіх рухах маленького Івана, у його пориві до мене, у його обіймах, у його лепеті. Так само і у шестирічної Віри, і у десятирічної Варвари, і у дванадцятирічного Матея. Я бачу любов. Ну, я вже не кажу, що я її бачу в очах своєї дружини. Тут ми виходимо на дуже важливий момент. Я бачу дуже особисте переживання іншого. Воно застає мене як певна подія. Я не здатний це конструювати і реконструювати. Занадто вся ця любов унікальна, занадто вона відмінна від того, що думав про неї чи хотів би. Як говорить Писання – те що не приходило на думку сином людським, дає їм Господь. І очі їхні бачать, і руки торкаються, і вуха чують.

Чи є це досвід? Моя думка полягає в тому, що тут можна обійтися без поняття досвіду. Радше можна говорити про інтуїтивне пізнання, про безпосереднє і очевидне споглядання, розуміння. Можна також говорити про усвідомлення, яке відбувається під час самого інтуїтивного пізнання. Немає тут досвіду, а є подія, яка з нами стається. І ця

подія стається, оскільки є життя, є моя історія, і щось зі мною стається, і я відкритий до цієї події, адже відкритий до життя взагалі.

Коли ж не можна обійтися без поняття досвіду? Тоді, коли стається щось ще більш непередбачуване і щось, що є зовсім унікальним, що розламує хід життя, дає зовсім інше переживання. Я би сказав так: досвід починається тоді, коли ти переживаєш інше життя, іншу історію, ніж це було до цього. І коли це не нова незвична подія у твоєму житті, а нове життя, можливо, не завжди добре, не завжди позитивне, не завжди тривале. Воно прийде і мине, але залишиться із тобою. Після такого переживання ти вже не можеш бути тим, ким був до цього.

Я наведу такий приклад. Ви знаєте, що я православний активіст, ну і взагалі не зовсім проста людина у тому сенсі, що я мирянин, який намагається українізувати УПЦ в Московському патріархаті. Це окрема історія безнадійної боротьби, яка, однак, дуже потрібна, бо якщо ми не українізуємося із середини, то перспектив немає ні в українського православ'я, ні в України. Це історія, що знає чисельні перемоги, хоча ран на моїй душі більше, ніж днів, що я прожив на цьому світі. Я приїхав у митрополію в своїх справах і дізнався, що наші монахи вийшли на нейтральну зону на вулиці Грушевського. Поїхав туди. Таки справді вийшли, таки вчасно, бо повстанці були знесилені, а резерви, що були у Кабміні та Музейному провулку, не давали шансів на перемогу. Повстанці не усвідомлюють, наскільки серйозними є сили міліції, бо резервів вони не бачать. І чим ближче до ночі, тим менше вони думають, але тим більше відчують. Але я говорю не про безумство обох сторін, бо я зараз тут виступаю не із політичним аналізом чи мемуарами. Я маю на увазі деякі переживання на «нейтралці». Тож стоїмо зі священниками, майже всі із УПЦ МП, два автокефали, один греко-католик, одна протестантка. Я, звісно, всіх знаю, але нашим попам не говорю, бо тоді вони перестануть молитися із розкольниками та еретиками. А так добре: всі слов'янською мовою підспівують акафісти. Кожні 15 хвилин усі повертаємося: то дивимося на солдатів, то на повстанців. Але взагалі молимося за всіх, благословляємо всіх. А коли акафіст закінчується, то читаємо молитви на колінах, ставши в коло. І ось тут важливий момент: ти стоїш на колінах і відчуваєш, ніби ти – роздягнений. Дуже інтенсивне переживання. Роздягнений, фізично роздягнений, на всьому цьому морозі, серед усього цього брудного снігу. І до Бога достукатися дуже важко. Зла занадто багато в усьому місті. Взагалі, кілька разів було відчуття, що неможливо на-

віть Богові переломити злу волю людей. Ми 19 грудня робили дитячий молебень за мир. Усі дитячі хори Києва, всі учні недільних шкіл, дві тисячі на колінах і відчай, бо є оця дарована Богом свобода, але ніхто, навіть Бог, не може змінити серце людини, якщо вона вибрала зло. Зрозуміло, що тому і є відповідальність за вчинки, бо є свобода. Але так страшно переживати таємницю чужої злої волі. Усі діти говорили журналістам тоді, що має поступитися Янукович. І чим більш російська і фундаменталістична була родина, тим рішучіше діти говорили про обов'язок Януковича йти на поступки.

Це і є досвід. Те, що стоячи на колінах на «нейтралці» відчуваєш себе, як Іов на гноїщі, як Адам після вигнання із раю, як апостол Петро після відречення від Христа. Дуже великий досвід безсилля. Або ось цей досвід, що діти, російськомовні діти із російських родин, раптом зводять пеню на Януковича так, що ніякі діти з родин із проукраїнською позицією не зроблять цього. Це було, минуло, але залишилося. Це – досвід.

Досвід – це незвичне, неочікуване, що переживається унікально, що дається як новий поворот життя. Я би сказав так: коли дитина із відкритими обіймами йде мені назустріч і я бачу невигадану мною унікальну любов – це елемент дива життя, дарунка життя. А ось коли стається щось унікальне, це нове життя, це нова гілка на дереві життя, це якийсь паралельний початок історії, додатковий сюжет у романі життя, немов новий вагон причепили до Вашого поїзда, і все змінилось. Люди бояться саме цього. Що історія постукає у їхнє життя, що почнеться новий досвід, що будуть переживання, які ще треба мати мужність витримати. Але дуже нерозумно – мати таку боязнь. У Вас була планіметрична картина світу, в якій все було чудово, в якій Ваш життєсвіт давав Вам всі чудесні переживання. І Ви ковзали по цій планіметричній поверхні доволі успішно, навіть самі дивувалися красі та гармонії усіх фігур: Ваших та тих, кого Вам життя посилало. І раптом виявилось, що життя є стереоскопічним. Що воно принципово складніше, що воно інакше не кількісно, і навіть не якісно. А зовсім-зовсім інакше. Коли людина, що мала багату планіметрію життя, раптом відчуває стереоскопічність цього самого життя, тут у неї з'являється відчуття безосновності. Про це намагається розповісти Гайдеггер, не завжди вдало. Але головне – це той факт, що всі можуть потрапити у ситуацію відкриття нового життя, яке перевертає все, що було і є. Тут не просто нова подія вривається у твоє

життя. Вривається нова історія, нове життя. Ось це і є досвід. Ось це раптове вторгнення нової історії та нового життя в твою історію та життя і називають в дійсності досвідом.

Але проблема полягає в тому, що треба навчитися розрізняти, де тобі дарується якась окрема нова подія, а де ціла їх низка, яка є новим життям. Але коли це стається, тоді й розрізняєш. Це знову-таки інтуїтивно зрозуміле.

Звертаю Вашу увагу, що нова подія в межах звичайного життя характеризується незвичністю, інтенсивністю, дарованістю, неможливістю її сконструювати чи конституювати. Такою є любов мого півторарічного Івана, який біжить мені назустріч, коли я приїжджу додому. Тим паче, нове життя, яке ми назвали досвідом, або ж яке можна було назвати «переживанням того, що не було раніше і не буде пізніше», – це теж незвичайне, інтенсивне, дароване. Таке, що не можна сконструювати чи конституювати. Тут можна сказати так: досвід із нами залишається як щось принципово нове, як нові шляхи у життєсвіті, як нові виміри життєсвіту чи взагалі нові життєсвіти. А ось подія, яка б чудесна вона не була, – це лише нове у межах мого життєсвіту. Я би сказав так: чудо того, як Іван біжить мені назустріч – це нове вино в моїй старій посудині сорокарічного серця. А те, що я відчував за ці три місяці часто, – це нове вино у новому серці. Я хочу сказати, що десь не лише я відчував себе оголеним на тій нейтральній території, але і відчував себе оголеним як інший, як нова людина. Ось це важливо, і ось про це багато хотіли висловлюватися різні філософи, починаючи із Сократа: досвід – це те, що починається не із простої нової події. Досвід – це те, що починається із духовного народження. Нове життя, нове серце, нова душа, оновлений розум. Грецькою це – синонімічний ряд. Так воно і є в реальності.

Що таке філософія? Це спеціально організований досвід. Це не лише увага до нових подій чи очікування та цінування чуда у звичайному житті. Це саме спроба мати нове життя, мати той досвід, який дає нашому життєсвіту стереоскопію. Ми намагаємося мислити, ковзаємо по поверхні текстів, діалогів, лекцій та семінарів. І раптом відчуваємо – ось воно, відкрилася нескінченна кількість зрізів, хоча і втратилася заснованість на чомусь одному. Відкрилося нескінченне багатство погляду і думки, життя і смислу, хоча і втратилася впевненість у єдиному можливому полі істинності та краси.

Сучасна цивілізація довіряє експерименту, він став критерієм

істини. Експеримент – це спеціально організований досвід. І саме цей спеціально організований досвід і є критерієм істини для сучасності. Не просто практика – критерій істини, а саме практичний досвід, а ще точніше – спеціально організований практичний досвід.

Але ж філософія та релігія – машини для породження спеціально організованого досвіду. Причому такого досвіду, в якому відкривається не якась часткове знання про світ та людину, а відкривається нове життя, в якому можливий досвід будь-якого знання про себе та світ. Ясно, що будь-якого інтуїтивного та очевидного знання.

Ось тут ми і стикаємося з найпростішими висновками щодо необхідності деконструкції всякого роду ідеологічного ідіотизму через застосування філософських та релігійних практик до себе, через наше налаштування на досвід у повноті нашого життєсвіту.

Наприклад, нам говорять: сьогодні існує антропологічна криза, бо наука і техніка стрімко пішли уперед, а людина залишилася без змін, а тому треба їй швидше виповнюватися у напрямку самовдосконалення – індивідуального та колективного. Але це – ідеологічна нісенітниця. У Вас є Ваше життя. У будь-який час із Вами можуть ставатися чудесні події, тому слід бути відкритим, так само як я відкритий до свого сина Івана, що біжить мені назустріч. Так само із Вами може статися досвід, Ваш життєсвіт може стати стереоскопічним. Чи інтенсивний саморозвиток при ковзанні по поверхні звичайного життя може Вам дати якась багатство, яке було б необхідним у часи криз? Якби це багатство давалося прожитими роками та саморозвитком, то на барикадах не було б стільки молоді. Мати мужність відкриватися назустріч досвіду, назустріч планіметрії життєсвіту – це важливіше за громаддя того звичайного вантажу, який і називають «життєвим досвідом» невігласи. Мати людську гідність тут і зараз – важливіше, ніж мати добру історію самовдосконалення. Бо в часи криз уся твоя присутня нескінченна поверхнева досконалість не може замінити дрібки простої мужності чи чесності.

Отже, хочеш бути людиною – будь нею. Хочеш бути філософом – починай нове життя, йди сміливо назустріч досвіду.

І тут головне – два моменти. Життя складається з навички й дару. Ви хочете гарно імпровізувати на піаніно біля будинку Київради під час нагупної революції? Прекрасно! Тож треба навчитися грати на піаніно взагалі, а потім пошукати, чи не дадуть Вам небеса дару імпровізації. Ідіотом є той, хто відразу сідає та імпровізує, зовсім не вміючи

грати. Таких ідіотів повно серед філософів. Деякі не мають елементарної техніки мислення і схожі на музиканта, що не знає нотної грамоти. Деякі не засвоїли взагалі ніякої філософської культури, не навчилися читати тексти минулого так, як читають музиканти ноти. Ну а деяким не вистачає чи то сміливості імпровізувати, чи то взагалі ані сил, ані вільного часу, ані натхнення. Філософія – це музика. Тут трапляється різне. Бувають самородки, але це рідкість. Звичайно, слід тренувати мислення, але не заради самовдосконалення, а заради готовності до подій та досвіду.

Вертаючись до визначення Джона Локка про досвід як єдність безпосереднього знання та рефлексії, мусимо сказати, що це визначення хибує на неправильність. Досвід – якщо він досвід – це нове життя, це повнота нового життя, сповненого як раз безпосереднім пізнанням, безпосереднім переживанням як реальності подій та історій, так і безпосереднім переживанням самого себе. Не можна сказати, що досвід поєднує у собі безпосереднє знання та рефлексивний роздум. Судження, яке супроводжує досвід, для власної істинності мусить бути інтуїтивним не менше, ніж сам досвід.

Можливо Ви помітили, що я уникав розлогих роздумів про шляхи забезпечення істинності досвіду, про можливі перевірки на істинність наших інтуїцій та досвідів. Важливо мати інтуїції, не боятися їх прояснювати до стану знання. Іван біжить назустріч мені, і потрібно відчувати його любов, пережити, побачити її. Важливо в його очах побачити саму його особистість. Я стою на “нейтралці”. Але досвід прийшов, і зрадою собі було б його забути. Треба жити із ним.

Якщо ж буде життя в інтуїції та досвіді, то буде й істинність. Тим паче, як на мене, істинним є саме життя в інтуїції та досвіді, а не судження на основі цього життя. Тут важливий момент, про який пам’ятали греки та євреї. Істинними в технічному смислі судження можуть бути чи не бути, це навіть не важливо. Часто істини життя чи фізики чи релігії суперечать формальним критеріям, що судження самі собі їх накидають, і суперечать логіці. Істина полягає не в несуперечливості суджень та не в їх відповідності реальності. Істина у тому, чи є істинним твоє життя, чи є істинними твої інтуїції, чи є істинним твій досвід. Чи ти проспав свій простір та час, і вже немає твого життєсвіту?

Саме тому давні євреї і казали, що істинність – це вірність Бога самому собі та вірність нас Богові. Саме тому греки казали, що істина – це відкритість до буття. Ти вірний власній історії? Ти не зра-

див власний життєсвіт? Ти маєш інтуїтивне пізнання та досвід? Чи ж ти закритися і нічого вже немає у тебе, хоча твої пусті судження цілком адекватно відбивають порожню реальність навколо тебе?

Подія відкриває присутність життя. Досвід дарує причетність до життя. Істина – у причетності. Подія зі мною стається, у досвід я буквально провалююсь.

Усі ці різниці переживаються інтуїтивно, оскільки і подія, і досвід нами осмислюються після того, як стали предметом переживань, стали частиною переживань, стали переживаннями самого себе.

Саме коли зі мною стається досвід, я відчуваю, чим є моє «Я». Поки зі мною бувають лише події, я можу центруватися навколо чогось. Коли зі мною стається досвід, то планіметрична опора зникає, я залишаюся у безосновності, і у мене просто немає вибору, крім як бути собою, крім як отримувати центрованість на самому собі. Зі мною продовжують ставитися події, я провалююсь у досвіди, але при цьому я відчуваю, де моє я, у чому воно, де той центр життєсвіту, що є природним для мого я. Лише в межах стереоскопічної географії мого життєсвіту чітко видно, де моє я, і це місце ні з чим не сплутати. Не тому, що воно – єдність аперцепцій, а тому, що воно – трагічний суб'єкт, який роздвоюється: оце він сам по собі, у своєму центрі, а це він провалюється у досвід, а це з ним стаються події. Розщепленість суб'єктивності з нами стається, адже від досвіду я можу – і навіть повинен – повертатися до самого себе. Я сам, той хто впав у досвід, повертаюся до себе. Відчуття того, хто падає, чи того, хто повертається, – це і є відчуття себе, відчуття свого Я. Якщо це відчуття є, то і для події є те «Я», із яким може траплятися подія. Інакше вона стається у моєму горизонті, у моїй площині, але вона не є подією, яка нанизується на досвід мого Я. Отримавши досвід, наше Я отримує і самого себе. І тоді наше Я вже не пропускає події.

Увага до подій, досвідів та власного Я – ось основа феноменології. Усі людські свідомості за природою – феноменологічні. Але не всі свідомості стають феноменологічними у дійсності. Адже феноменологія потребує уваги до подій, до досвіду, до себе. Інтуїтивної уваги та інтуїтивної усвідомленості подій, досвідів, себе. Очевидно, що і події, і досвіди, і ми самі дані нашому Я винятково інтуїтивно. Усе це не може бути продуктом розсудкової діяльності чи уяви, оскільки ми ніколи не можемо передбачити, якими саме будуть всі події, досвіди і ми самі – все виявляється інакшим. Розкриваючись у безпосередньому знанні,

все являє щось інше, щось таке, що не було вигадано, сконструйовано чи сконституйовано. Усе – інакше, адже це – дійсність, що прийшла до нас, дійсність самого життя.

Отже, важливо жити інтуїціями, досвідом, а особливо, – досвідом мислення та відповідального вільного вчинку. Важливо нарощувати власне вміння та бути відкритим до подій, до історій, до досвідів. Важливо бути. А істина всього цього додається сама собою. Отже, шукайте справжнього життя, з його інтуїціями та досвідом, а істинне знання додасться Вам.